

GLOBALI KURINA

NÄLKÄ JA MAAILMAN RUOKATALOUS

EEVA SIMOLA & MIIA TOIKKA

1. JOHDANTO 4

2. NÄLÄN SYYT 6

NÄLÄN KUVA 6

NÄLKÄ ON OSATTOMUUTTA 6

TALOUS "VAPAUTUU" 7

>> **SAMBIAN TALOUDEN VAPAUTTAMINEN 7**

SATSAUS VIENTIIN 8

>> **KAHVIPAPUJA JA PAKKOSIIRTOJA UGANDASSA 8**

MAATALOUDEN VALLANKUMOUKSET 8

>> **VIHREÄ VALLANKUMOUS INDONESIASSA 9**

3. NÄLKÄ JA VAPAACAUPPA 11

ELINTARVIKKEIDEN MAAILMANKAUPPA 11

WTO:N MAATALOUSSOPIMUS 11

MAATALOUSNEUVOTTELUJEN KIISTAKYSYMYKSET 12

RUOANTUOTANNON ERITYISLUONNE 12

MAATALOUSTUKIEN ONGELMAT 12

YLIJÄÄMIÄ JA HALPAVIENTIÄ 13

>> **PIENVILJELIJÄT JA TEOLLISTUVA MAATALOUS MEKSIKOSSA JA SUOMESSA 13**

PÄÄSY MARKKINOILLE 14

>> **NICARAGUA SYRJII OMAVARAISVILJELIJÖITÄ 14**

ELÄMÄN PATENTOINTI 15

>> **GEENIT SUURYRITYSTEN HALTUUN 15**

YHTEISÖJEN OIKEUDET UHATTUNA 15

>> **JASMIINIRIISI 16**

4. NÄLÄN POLIITTISET RATKAISUT 17

>> **LÄHIRUOKA 17**

LÄHTEITÄ 18

1. JOHDANTO

Tämä raportti on tehty kansalaisjärjestöjen Ruoka-aikakampanjan tarpeisiin. Ruoka-aikakampanjan tarkoituksena on poistaa nälkä maailmasta. Kampanja vaatii hallituksia, hallitusten välisiä järjestöjä ja kansainvälisiä rahoituslaitoksia ottamaan vakavasti sen YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa todetun seikan, että kaikille kuuluu oikeus ruokaan.

Kampanjaan osallistuvien kansalaisjärjestöjen mielestä myös Suomen hallituksen on edistettävä ruokaturvan parantamista kansainvälisillä foorumeilla, kuten EU:ssa, YK:ssa ja Maailman kauppajärjestö WTO:ssa. Ruokaturva toteutuu, kun jokaisella on kaikkina aikoina saatavillaan terveeseen ja aktiiviseen elämään tarvitsemansa ravinto ja sen hankkimiseen tai tuottamiseen tarvittavat voimavarat.

Raportti hahmottelee yleisesti nälkää ja aliravitsemusta ilmiöinä. Molemmilla on monia syitä. Paikallisesti tai yksilön kohdalla nälkä voi johtua esimerkiksi konflikteista, korruptiosta, valtion harjoittamasta politiikasta, ympäristöongelmista, syrjinnästä tai taudeista. Nälän tärkeimmät syyt ovat kuitenkin köyhyys, eriarvoisuus ja demokratiavaje. Raportissa todetaankin, etteivät vihreän vallankumouksen tai geeniteknologian kaltaiset ratkaisut, jotka tähtäävät yksinomaan ruoan määrän kasvattamiseen, voi poistaa aliravitsemusta maailmasta.

Kehitysmaiden velkaantuneisuus ja maailmankaupan epäreilut rakenteet ovat sellaisia köyhyyttä lisääviä tekijöitä, joihin rikkaiden maiden hallituksilla on valta vaikuttaa. Siksi tämä raportti keskittyy tarkasteluun kansainvälisen elintarvikekaupan vaikutuksiin köyhimpien ihmisten ruokaturvaan. Vaikka vain murto-osa, noin kymmenes kaikesta maailmassa tuotetusta ruoasta matkaa valtioiden rajojen yli, sillä on monin paikoin ollut tuhoisa vaikutus turvattomimpien ihmisten elämään. Pienviljelijät, joita kehitysmaiden asukkaista ja aliravituista on valtaosa, ovat joutuneet luopumaan maastaan ja elinkeinostaan halvan tuontiruoan tai liiaksi vientiin suuntautuneen maataloustuotannon takia.

Maailman kauppajärjestö WTO:n maataloussopimus, joka astui voimaan vuonna 1995, on merkittävästi muuttanut kansainvälisen maataloustuotteiden kaupan ehtoja ja siirtänyt elintärkeät päätökset ruoantuotannosta ja maataloudesta yhä kauemmas tuottajien ja kuluttajien ulottuvilta. Raportissa valoitetaan sopimuksen peruseräotteita, niitä koskevia vuonna 2000 aloitettuja lisäneuvotteluita ja niiden merkitystä köyhimpien ihmisten ruokaoikeuden toteutumiseen. Lyhyemmin tarkastellaan WTO:n TRIPS-sopimusta eli henkiseen omaisuuteen kohdistuvia oikeuksia koskevaa sopimusta, joka säätelee muun muassa geenivarojen patentoitavuutta. Sopimuksella on suuri merkitys viljelijöiden, yhteisöjen ja alkuperäiskansojen oikeuksien kannalta.

Raportissa esitetään myös useita esimerkkitaapauksia, jotka pyrkivät valaisemaan kansainvälisen talouden vaikutuksia ruoan tuotantoon, saatavuuteen ja saavutettavuuteen eri puolilla maailmaa.

Myös yksittäiset kuluttajat voivat osaltaan olla muuttamassa kansainvälistä ruokajärjestelmää tasapuolisemmaksi ja kestävämmäksi. Reilu kauppa, jonka tuotteista maksetaan viljelijöille riittävä korvaus tai kuluttajia lähellä tuotettu ruoka, ovat pieniä arkipäivän ratkaisuja suuriin ongelmiin. Kansalaisina taas meillä on velvollisuus vaatia päättäjiä kantamaan paremmin vastuunsa maailman ruokatalouden ohjaamisesta reilummille urille.

2. NÄLÄN SYYT

NÄLÄN KUVA

Mielikuvissamme nälällä on usein riutuneen etiopialaislapsen kasvot. Nälänhädät pääsevät uutisotsikoihin, mutta miljoonien ihmisten arkinen nälkä ei niissä näy. Aliravitsemus ja ravinnon puute aiheuttavat kurjuutta ja sairauksia, joihin kuolee enemmän ihmisiä kuin näkyvästi uutisoiduissa katastrofeissa yhteensä: 15 miljoonaa vuodessa.

Arviot nälkäänäkevien määrästä maailmassa vaihtelevat noin 800 miljoonan ja 1,2 miljardin välillä. YK:n maatalous- ja elintarvikejärjestö FAO:n (2001) mukaan maailmassa on yli 800 miljoonaa nälkäistä tai aliravittua ihmistä, heistä 96 prosenttia kehitysmaissa. Toisaalta noin 1,2 miljardia ihmistä maailmassa joutuu hankkimaan ruokansa alle dollarilla päivässä, ja yhteensä kolmen miljardin ihmisen on tultava toimeen alle kahdella dollarilla.

Valtaosa maailman nälkäisistä elää kehitysmaiden maaseudulla. Nälkä ei kuitenkaan ole vain kehitysmaiden ongelma. Rikkaissa teollisuusmaissa elää kymmeniä miljoonia köyhiä ihmisiä, jotka kärsivät aliravitsemuksesta. Yhdysvalloissa heitä on maan väestölaskentaviranomaisten mukaan 31 miljoonaa, vaikka maa on maailman suurin elintarvikkeiden tuottaja. Samoissa maissa, joissa huomattava osa väestöstä elää köyhyysrajan alapuolella, toiset kärsivät liikalihavuuden aiheuttamista vaivoista. Maailmassa on reilut miljardi ylipainoista – ylivarvittua – ihmistä. Lisäksi kaikkiaan 2-3,5 miljardia ihmistä kärsii vitamiinien tai hivenaineiden puutteesta: käytännössä kaikki aliravittut, mutta myös monet normaali- ja ylipainoiset.

Nälkä ja köyhyys eivät ole puolueettomia. Ne koskettavat naisia paljon enemmän kuin miehiä. Jokaisesta maailman kymmenestä köyhästä nälkäisestä seitsemän on naisia. Kolmannes kehitysmaiden pikkulapsista on aliravittuja. Imeväisikäisistä

lapsista noin 192 miljoonaa kärsii proteiinin ja energian puutteesta. Joka päivä 11 000 heistä kuolee.

Määrällisesti eniten nälkäisiä on Aasiassa. Yksinomaan Intiassa heitä on enemmän kuin koko Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Kiinassa ja muissa Itä-Aasian maissa aliravitsemusta on pystytty tuntuvasti vähentämään 1980-luvun lopulta alkaen, aliravittuja on enää 12-16 prosenttia väestöstä. Sen sijaan Etelä-Aasiassa luku on yleensä pitkälti päälle 20 prosenttia. Latalaisessa Amerikassa, Lähi-idässä ja Pohjois-Afrikassa aliravittuja on noin 10 prosenttia väestöstä.

Pahin on tilanne kuitenkin Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, jossa 30-40 prosenttia väestöstä elää nälässä. Siellä ruokavaliosta puuttuu myös keskimäärin eniten kaloreja. Vain sellaisissa maissa kuin Afganistanissa, Bangladeshissa ja Pohjois-Koreassa aliravitsemus on yhtä yleistä. Lasten aliravitsemus on sen sijaan yleisempää Etelä-Aasiassa kuin Afrikassa. Tämän arvellaan johtuvan pääasiassa afrikkalaisten naisten paremmasta asemasta. Valitettavasti aliravittujen lasten lukumäärä on Afrikassa nyt taas nopeasti kasvamassa selkkausten, aidsin ja lisääntyneen köyhyiden vuoksi.

NÄLKÄ ON OSATTOMUUTTA

Yleisen käsityksen mukaan nälkä johtuu ruoan niukkuudesta ja huonoista sadoista, jotka puolestaan ovat seurausta kuivuudesta tai maaperän hedelmättömyydestä. Nälästä syytetään usein myös luonnonoloja tai liiallista väestönkasvua. Nämä käsitykset johtavat kuitenkin helposti harhaan. Nälän pääasiallinen syy on köyhyys. Niissäkin tilanteissa, joissa ruokapulan välittömänä syynä on esimerkiksi kuivuus, taustalla on usein pitkään jatkunut köyhtymisen ja kurjistumisen kierre, jonka seurauksena ihmi-

set ovat joutuneet kuluttamaan loppuun varmuusvarastonsa.

Paitsi ostovoiman puutetta, köyhyys tarkoittaa etelässä osattomuutta ruoan tuottamiseen tarvittavista voimavaroista – maasta, siemenistä, työvälineistä, pääomasta, työvoimasta ja tietotaidosta. Useimmissa kehitysmaissa maatalous on ylivoimaisesti suurin työllistäjä, elinkeino ja tulonlähde. Maatalousväestön osuus vaihtelee maittain noin 50:stä 90:een prosenttiin. Tästä 70-95 prosenttia on pienviljelijöitä, jotka perinteisesti ovat hankkineet elantonsa omavaraisviljelyllä. Valtaosa maailman köyhimmistä ja aliravitusta ihmisistä siis elää tai on lähtöisin viljelijäperheistä.

Kun maatalous ei riitä takaamaan elantoa koko perheelle, osa ihmisistä joutuu etsimään töitä muualta tai muuttaa kokonaan pois. Kun kaupungeistakaan ei löydy työpaikkoja, ruokaturvattomuus on yleistä myös kaupunkien liepeillä leviävissä slumeissa. Heikko hygienia ja puhtaan veden puute pahentavat tilannetta.

Maailman nälkäisten kannalta ratkaisevaa on, ettei ruoka ole heidän saavutettavissaan. Niinpä yksinomaan ruoantuotannon lisääminen ei voi ratkaista nälkäongelmaa. Maailmanlaajuisesti ruoantuotanto on kasvanut viime vuosikymmeninä ennenakemätöntä vauhtia, nopeammin kuin väestö. Kun 1960-luvun alussa ravintoa tuotettiin keskimäärin 2290 kaloria päivässä henkeä kohden, vuonna 1990 kaloreita olisi riittänyt jokaiselle jo 2700 kaloria päivässä. Tasaisesti jaettuna ruokaa riittäisi jokaiselle kaksi kiloa päivässä: yli kilo viljaa, papuja ja pähkinöitä, puolisen kiloa lihaa, maitoa ja munia ja saman verran hedelmiä ja vihanneksia. Maailman elintarviketilannetta luonnehtii siis tosiasiasa pikemminkin yltäkylläisyys kuin niukkuus.

Monissa kehitysmaissa rakennesopeutus- ja kaupan vapauttamisvelvoitteet ovat johtaneet siihen, et-

tä ruokaa tuotetaan enenevässä määrin vientiin. Samaan aikaan toisaalla näissä maissa ruokakasvit saattavat näivettyä kuivuudessa ja asukkaat kärsiä nälänhädästä. 1990-luvun alussa jopa 80 prosenttia aliravitusta lapsista eli maissa, jotka tuottivat ruokaa ylijäämäksi asti.

Köyhyys ja nälkä kulkevat käsi kädessä. Köyhyyden olemus on osattomuudessa ja perusoikeuksien toteutumattomuudessa; kulutuksen tai tulojen vähäisyys ei välttämättä ole köyhyyden merkki. Alueellisesti, paikallisesti, kotitalouden ja yksilön kohdalla köyhyys ja nälkä voivat olla seurausta hyvin erilaisista tekijöis-

tä. Yleisesti ottaen monet tämänhetkisistä maailmantalouden suuntauksista syventävät köyhyyttä ja siten pahentavat nälkää entisestään. Tällaisia ilmiöitä ovat kehitysmaiden velkaantuminen ja kansainvälinen kauppa- ja maatalouspolitiikka. Myös ympäristön tuhoutuminen kytkeytyy näihin ilmiöihin ja osataan kasvattaa nälkää.

TALOUS "VAPAUTUU"

Maatalouspolitiikan, kuten muunkin talouspolitiikan, tunnuslause on nykyisin "kilpailukyky". Vielä 1980-luvulla kansallisen maatalouspoli-

Sambian talouden vapauttaminen

SAMBIAN MAASEUTUVÄESTÖSTÄ 80 prosentin katsotaan elävän köyhyysrajan alapuolella ja kotitalouksista liki puolessa on kroonisia aliravitsemusongelmia. Maatalouden ja pienviljelijöiden ongelmiin Sambiassa on vaikuttanut erityisesti maan hallituksen viimeisen kymmenen vuoden ajan harjoittama voimakas markkinapohjainen maatalouspolitiikka.

Maailmanpankin ja muiden avunantajien tuella 1990-luvun alussa läpiviety talouden vapauttaminen on vähentänyt rajusti valtion roolia maatalouden tukemisessa. Maatalouskauppaa aikaisemmin hallinneet valtionyrietykset on yksityistetty ja viljelijöille suunnatut tuotantotuet poistettu.

Vaikka markkinahenkisellä politiikalla on ollut myös positiivisia vaikutuksia, kuten yksityisen sektorin toimijoiden toimintamahdollisuuksien lisääntyminen, ovat uudistusten nopeus ja laajuus luoneet ongelmia. Valtion luotonantojärjestelmän romahtaminen ja yksityisen rahoitussektorin haluttomuus myöntää rahoitusta pienviljelijöille on jättänyt valtion rahoitukseen tottuneet viljelijät pulaan. Lainoituksen loputtua pienviljelijät eivät ole kyenneet hankkimaan esimerkiksi siemeniä ja lannoitteita.

Pienviljelijät olivat tottuneet myös markkinoimaan tuotteensa valtion tukemien osuuskuntien kautta. Markkinoinnin opetteleminen vapaan markkinakilpailun ehdoilla ei ole ollut monille helppoa. Sambian kaltaisessa kehitysmaassa pienviljelijät ovat myös usein muutaman harvan tukkuostajan armoilla ja saavat näin tuotteistaan alihinnan.

Vapaaseen markkinatalouteen siirryttiin Sambiassa nopeasti, ilman minkäänlaista siirtymäaikaa, joka olisi antanut pienviljelijöille mahdollisuuksia sopeutua uuteen järjestelmään. Sambialaisen kansalaisjärjestöverkoston tuore raportti toteaaakin, että maaseudun köyhät pienviljelijät eivät pitkän valtiojohtoisen maatalouspolitiikan aikakauden jälkeen ole osanneet toimia vapailla markkinoilla ja käytännössä he ovat jääneet yksin tuotantonsa ja markkinointinsa kanssa.

tiikan tavoitteena oli useimmissa maissa omavaraisuus. Valtiot tukivat maataloutta niin, että peruselintarvikkeiden tuotanto kotimarkkinoille ja omille kansalaisille oli etusijalla. Oman maan tuottajia myös suojattiin ulkomaiselta kilpailulta esimerkiksi tullien ja kiintiöiden avulla. Muun muassa hallinnon korruptoituneisuuden ja epädemokraattisuuden vuoksi tämä politiikka ei kuitenkaan toiminut ongelmita eikä onnistunut takaamaan ruokaturvaa kaikille. Monin paikoin se johti tehottomuuteen ja tuotantongelmiin.

Koska valtiojohtoista maatalouspolitiikkaa pidettiin epäonnistuneena ja tehottomana, alettiin maataloutta ja maataloustuotteiden kauppaa ”vapauttaa”. Se merkitsi uusliberalistisen talouspolitiikan oppien mukaisesti markkinoiden avaamista ulkomaisten elintarvikkeiden tuonnille, panostamista vientikasvien viljelyyn sekä julkisen sääntelyn ja tukijärjestelmän purkamista. Pohjoisessa tämä tapahtui osana yleistä talous- ja kauppapolitiikan suunnanmuutosta, etelässä se oli seurasta kansainvälisten rahoituslaitosten edellyttämistä rakennesopeutusohjelmista.

Kansainvälinen valuuttarahasto ja Maailmanpankki ovat 1980-luvulta alkaen edellyttäneet velkaantuneiden kehitysmaiden hallituksilta rakennesopeutusohjelmia niiden maksukyyn parantamiseksi. Näiden ohjelmien perusajatuksena on talouden liberalisoiminen. Julkisen kulutuksen vähentyessä myös valtion investoinnit maatalouteen ovat vähentyneet. Ruokakasvien tuotantotuet, elintarvikkeiden hintasäännöstely, maatalousluotot ja -neuvonta on ajettu alas, samoin kuin muut ruokaturvan kannalta tärkeät julkiset palvelut, terveydenhuolto ja koulutus. Tällä tavoin rakennesopeutusohjelmat ovat heikentäneet köyhimpien ihmisten ja varsinkin maaseudun asukkaiden asemaa ja lisänneet nälkää.

Kahvipapuja ja pakkosiirtoja Ugandassa

FIAN-JÄRJESTÖN tuore raportti kertoo elokuussa 2001 Ugandassa tapahtuneesta maanviljelijöiden pakkosiirrosta. Maan armeija ajoi 392 perhettä pois asuinalueeltaan Naluwondwassa. Heidän talonsa ja omaisuutensa sekä peruna- ja kassavaviljelmät tuhottiin. Ugandan puolustusministeriö oli myynyt maa-alueen maailman suurimmalle kahviyritykselle saksalaiselle Neumann Kaffee Gruppelle. Alueen kaksi koulua suljettiin, ja nyt koulurakennuksissa on kahviyhtiön toimistoja.

Poisajetut viljelijät olivat asuneet mailla sukupolvien ajan. Nyt he asuvat nopeasti kyhättyissä majoissa Kyengezan metsässä, missä heillä ei ole ruokaa, vettä, lääkkeitä eikä kunnollista suojaa. Joulukuuhun mennessä viisi ihmistä oli kuollut ala-arvoisten olosuhteiden vuoksi.

Vajaa viikko hävityksen jälkeen Ugandan presidentti Museveni puhui kahviplantaasien avajaistilaisuudessa ja kiitti armeijaa siitä, että se oli raivannut maan ulkomaalaisille sijoittajille.

SATSAUS VIENTIIN

Hallinnon korruptio on monessa kehitysmaassa vakava ongelma. Hallitukset eivät ole omaehtoisesti sitoutuneet köyhyyden ja nälän poistamiseen eivätkä kansalaistensa tasa-arvoisuuden lisäämiseen. Hallitukset laiminlyövät köyhimmät ihmiset ja erityisesti maaseudun väestön. Maatalouspolitiikassa heikoimmasa asemassa ovat naisviljelijät, vaikka naisviljelijöiden arvioidaan tuottavan kaikkiaan yli puolet maailman ruoasta – monissa Afrikan maissa jopa 80 prosenttia. Monissa maissa naiset eivät voi omistaa maata, ja sen tähden myös heidän luotonsaantimahdollisuutensa ovat huonot.

Kehitysmaiden satsaus vientituotantoon on merkinnyt sitä, että yhä enemmän maata ja muita voimavaroja on sidottu niin sanottujen rahakasvien, kuten kahvin, banaanin ja leikkokukkien viljelyyn, ja peruselintarvikkeiden tuotanto kotimaisista kulutusta varten on jäänyt vähemmälle. Vientiviljely ei kuitenkaan takaa suurempia tuloja viljelijöille, sillä kehitysmaiden tuottamien vien-

tikasvien maailmanmarkkinahinnat ovat hyvin alhaisia ja viljelijöiden saamat korvaukset usein alle maailmanmarkkinahintojen. Vaikka vientiviljelyä tuetaan, tuet eivät koidu viljelijän vaan vientiä harjoittavan yrityksen hyödyksi.

Vientiviljelyn lisääntyessä tuottoisimmat viljelymaat on usein varattu vientilajeille, ja pienviljelijöitä on ajettu toissijaisille peltomaille. Köyhimmät pienviljelijät ja alkupe räiskansat ovat monissa maissa menettäneet viljelymaansa maanomistusolojen muuttuessa ja maanomistuksen keskittyessä.

MAATALOUDEN VALLANKUMOUKSET

Ei ole kauan siitä, kun meille vakuutettiin, että vihreä vallankumous poistaa nälän maailmasta. Monissa kehitysmaissa, etenkin Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa otettiin 1960- ja 70-luvuilla käyttöön modernit viljelylajikkeet, jotka pystyivät hyödyntämään tehokkaasti keinokastelua ja kemiallisia lannoitteita. Vihreä vallankumous onnis-

tuikin lisäämään viljelyn tuottavuutta ja ruoantuotantoa merkittävästi. 1970-90 ruoan kokonaismäärä henkeä kohti maailmassa nousi 11 prosenttia ja aliravittujen määrä laski kaikkiaan 16 prosenttia.

Kun lukuja tarkastellaan lähemmin, muuttuu kokonaiskuva ratkaisevasti. Jos Kiina jätetään pois laskuista, nälkäänäkevien ihmisten määrä maailmassa itse asiassa kasvoi kyseisenä ajanjaksona yli 11 prosenttia. Eikä kasvu johtunut väestönkasvusta, sillä ruoantuotanto kasvoi nopeammin kuin väestö. Syitä onkin etsittävä siitä, että vihreä vallankumous lisäsi ruoan ja ruoantuotannon eriarvoisuutta.

Maatalouden murroksen myötä sekä useat paikalliset viljelylajikkeet että osa perinteisestä viljelyyn liit-

tyvästä tietotaidosta on kadonnut. Vihreän vallankumouksen aikaansaama tuotannon lisäys perustui tekniikoihin, jotka monin paikoin johtivat luonnonvarojen kestävämpään käyttöön. Maaperän eroosio alkoi vähitellen näkyä myös satojen pienentymisenä tai niiden kasvuvauhdin hidastumisena. Lisäksi geneettisesti yhdenmukaiset lajikkeet osoittautuivat alttiimmiksi tuohyönteisille kuin perinteiset, monimuotoisemmat lajikkeet. Koska uudet lajikkeet ovat lyhytvartisempia kuin vanhat, ne tukahtuivat helpommin rikkaruohoihin.

Viime vuosina geeniteknologiaa on ryhdytty markkinoimaan samankaltaisilla argumenteilla kuin vihreää vallankumousta. Geeniteknologiaan liittyy kuitenkin piirteitä,

jotka voivat johtaa pikemminkin nälän pahenemiseen kuin sen vähenemiseen.

Vain viisi ylikansallista yhtiötä hallitsee käytännössä sataprosenttisesti geenimuunneltujen lajikkeiden markkinoita. On hyvin kiistanalaista, soveltuuko geenimuunneltujen lajikkeiden viljely niihin olosuhteisiin, joissa enemmistö kehitysmaiden viljelijöistä tuottaa ruokansa. Geeniteknologia ei myöskään ole ainoa, saati paras tapa lisätä maatalouden tuottavuutta. Useat kansalaisjärjestöt vaativat, että geeniteknologian tutkimuksessa ja kaupallisessa hyödyntämisessä tulee noudattaa varovaisuusperiaatetta, kunnes sen sosiaaliset ja ympäristölliset vaikutukset on perusteellisesti tutkittu.

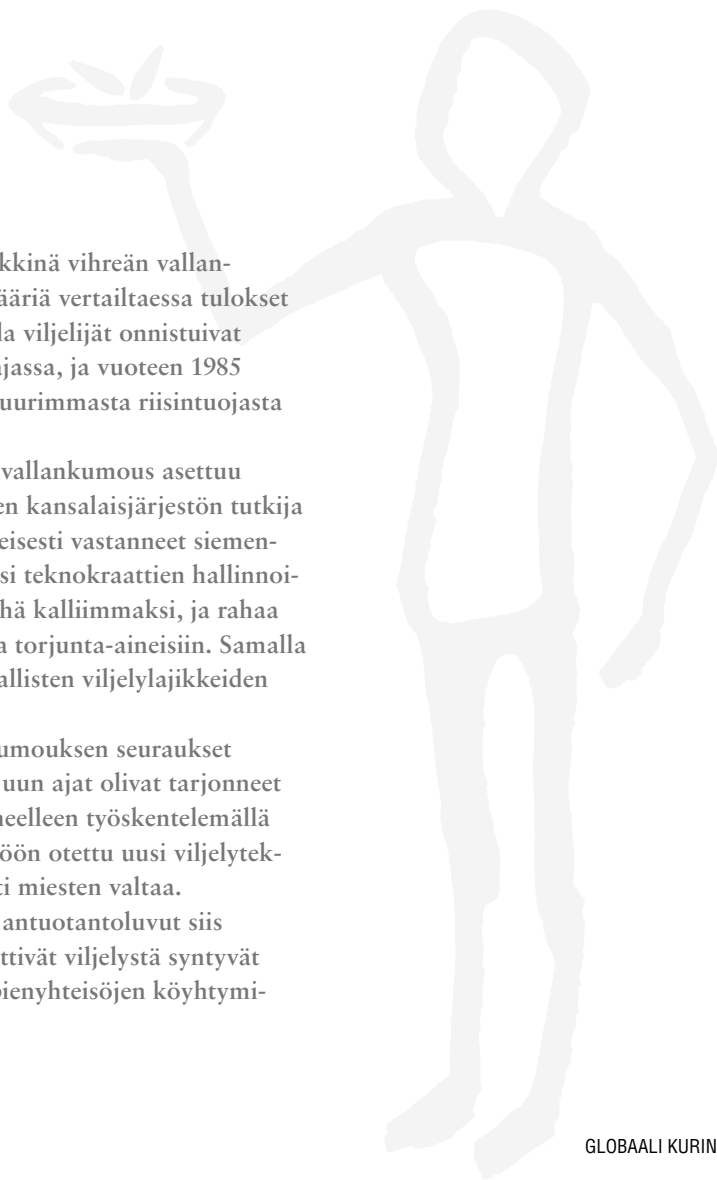
Vihreä vallankumous Indonesiassa

INDONESIAA käytetään toisinaan paraatiesimerkkinä vihreän vallankumouksen menestyksestä. Pelkkiä tuotantomääriä vertailtaessa tulokset Indonesiassa näyttävätkin vaikuttavilta. Jaavalla viljelijät onnistuivat kaksinkertaistamaan tuottavuutensa lyhyessä ajassa, ja vuoteen 1985 mennessä Indonesia oli muuttunut maailman suurimmasta riisintuojasta omavaraiseksi riisin suhteen.

Lähemmin tarkasteltuna Indonesian vihreä vallankumous asettuu kuitenkin toiseen valoon, kertoo indonesialaisen kansalaisjärjestön tutkija Mansour Fakih. Kun viljelijät olivat itse perinteisesti vastanneet siemenviljan tuottamisesta, he tulivat nyt riippuvaisiksi teknokraattien hallinnoimista ”ihmesiemenistä”. Viljely kävi köyhille yhä kalliimmaksi, ja rahaa tarvittiin myös keinokasteluun, lannoitteisiin ja torjunta-aineisiin. Samalla valtion uudet ohjelmat johtivat tuhansien paikallisten viljelylajikkeiden häviämiseen.

Naiset joutuivat kokemaan vihreän vallankumouksen seuraukset erityisen kovina. Aiemmin kylvön ja sadonkorjuun ajat olivat tarjonneet köyhille naisille tilaisuuksia ansaita tuloja perheelleen työskentelemällä pelloilla. Mutta vallankumouksen myötä käyttöön otettu uusi viljelytekniikka syrjäytti naisviljelijät pelloilta ja kasvatti miesten valtaa.

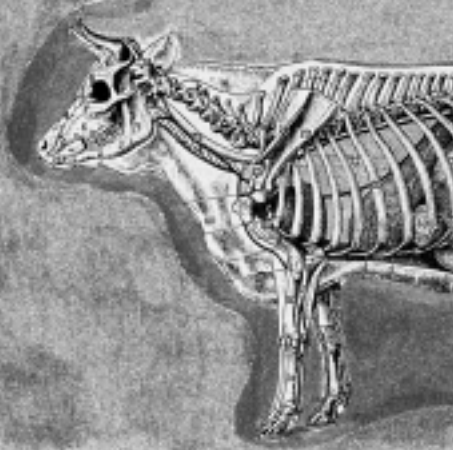
Vallankumouksen tuloksena Indonesian viljantuotantoluvut siis nousivat, mutta viljelytapojen muutokset keskittivät viljelystä syntyvät tulot entistä harvemmillä ja johtivat kylien ja pienyhteisöjen köyhtymiseen, mikä lisäsi nälkää maaseudulla.

1.875 ml - 1 K
Nettovikt/
Nettopaino: 700 g
500 g e 1.1 lb
SO NETTO
TÄHTY
OVETTI
SÄLTÖ
NEHVI
e 100 g
125 g
est before: see / ~~1000~~ years before: see: see
samaste hõudmise aja ajal / ~~1000~~ aastat eelne: see
kost lort: se lakk / Parasite caused butto koozi.
370 g e 500 g
Paino
Vikt 24

3. NÄLKÄ JA VAPAAKAUPPA

ELINTARVIKKEIDEN MAAILMANKAUPPA

Maailmankauppa on suhteellisen pieni osa maataloustuotteiden ja erityisesti peruselintarvikkeiden tuotannosta. Peruselintarvikkeista vain vehnän maailmankauppa ylittää kymmenesosan globaalista tuotannosta. Maatalouskaupasta noin 70 prosenttia tapahtuu teollisuusmaiden kesken. Kaikki arvokkaat eläintuotteet kuten naudan-, sian- ja siipikarjanliha sekä juusto myydään teollisuusmaiden kesken tai etelästä pohjoiseen.

Kansainvälistä elintarvikekauppaa eivät kuitenkaan käy maat vaan yritykset. Peruselintarvikkeiden eli vehnän, maissin ja riisin markkinat ovat 60-90-prosenttisesti jakautuneet viidelle yritykselle, ja kolme yritystä kontrolloi 80 prosenttia banaanien kansainvälisestä kaupasta.

Useat kehitysmaat ostavat ruokaviljaa ja yli 80 prosenttia kaupatusta riisistä ja vehnästä. Ellei oteta huomioon trooppisia plantaasikasveja, kuten banaania, kahvia ja kaakaota, niin käy ilmi, että peruselintarvikkeiden vientiä hallitsee pieni joukko suurtuottajamaita kuten Yhdysvallat, Kanada, Argentiina, Uruguay, Brasilia, Australia ja Uusi-Seelanti.

Luonnollisten vientimaiden vientiin verrattuna EU:n elintarvikevienti pohjaa erilaisiin olosuhteisiin. Euroopassa ruokaa viljellään tiheämmin asutulla seudulla kuin muilla mantereilla ja viljelijöille maksetaan EU:n maatalouspolitiikan mukaisia tukia. Vientiin suunnattu suurtuotanto on mahdollista yhtäältä erittäin intensiivisen maatalouden ja sen edellyttämän maatalouskemikaalien käytön ja toisaalta tuontirehun avulla. Esimerkiksi suomalainen karjatalous on täysin riippuvainen etupäässä Yhdysvalloista tuotavasta rehusta.

Teollisuusmaista Japani, Korea, Sveitsi ja Norja ovat ruoan nettotuojia. Myös EU:n maataloustuonti

on suurta. Kehitysmaiden joukossa on lukuisia ruoan nettotuojia, jotka ovat riippuvaisia maailmanmarkkinoista. Useat näistä kuuluvat 49 vähiten kehittyneen maan joukkoon. Suurin osa kehitysmaista kuuluu kuitenkin enemmän tai vähemmän omavaraisiin ruoantuotannossaan. Lisäksi muutama kehitysmaa vie enemmän ruokaa kuin tuo.

WTO:N MAATALOUSSOPIMUS

Maailman kauppajärjestö WTO:n perusasiakirjoihin kuuluu maataloussopimus, joka tuli voimaan GATT:n Uruguayn kauppaneuvottelukierroksen päätteeksi vuonna 1995. Sopimuksen syntymistä ohjasi pitkälti teollisuusmaiden, EU:n ja Yhdysvaltojen halu kasvattaa maataloustuotteidensa markkinoita kolmansissa maissa. Tätä kuvastaa hyvin se, että neuvotteluja johti maatalousjätti Cargillin varapääjohtaja Daniel Amstutz.

Maataloussopimuksen tavoitteena on maataloustuotteiden kansainvälisen kaupan lisääminen. Siihen kuuluu kaksi sitovaa sopimusta. Ensimmäinen sopimus käsittelee kolmea teemaa: markkinoille pääsyä, viljelyn kotimaisia tukia ja kolmantena vientitukia. Sopimuksen allekirjoittaneet maat sitoutuivat poistamaan ja vähentämään ”kaupan esteitä” eli tuonnin rajoituksia, kotimaisia viljelytukiaisia sekä vientitukia. Teollisuusmaiden siirtymäaika määriteltiin kuudeksi vuodeksi; kehitysmaat saivat kymmenen vuoden siirtymäajan.

Toinen sopimus koskee maakohdaisia sitoumuksia, tullien alentamista ja vientitukirajoituksia. Sopimuksen 20. artiklassa todetaan, että sellaiset ei-kaupalliset näkökohdat kuin ruokaturva ja kehitysmaiden erityiskohtelu tulee ottaa maataloustuotteiden kaupassa huomioon. Muina ei-kaupallisina näkökohtina mainitaan muun muassa elintarvike-

turvallisuus, eläinten hyvinvointi ja ympäristönsuojelu.

Kehitysmaat on vapautettu investointi- ja tuotantopanostukien vähentämisestä. Vähiten kehittyneet maat eivät myöskään joudu alentamaan kotimaisia tukiaan, mutta ne eivät voi ylittää tiettyä, 1980-luvun tilanteen mukaan määriteltyä perustasoja. Erityiskohtelusta huolimatta monien kehitysmaiden tilanetta vaikeuttaa se, että maatalous-sopimuksen voimaan tullessa niiden markkinat olivat jo hyvin avoimet ja keskeisten maataloustuotteiden tulit alhaiset teollisuusmaiden tulleihin verrattuina. Nämä maat joutuivat maataloudessaan rakennemuutoksiin jo 1980-luvulla, kun Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto edellyttivät niitä lainojen saannin ehtona.

MAATALOUSNEUVOTTELUJEN KIISTAKYSYMYKSET

Uruguay'n kierroksella 1987-1994 maatalous sopimukseen kirjattiin, että neuvottelut tullien ja tukien alentamisesta edelleen aloitetaan vuonna 2000. Maaliskuun 2001 loppuun mennessä eri maat ja maaryhmät jättivät lukemattomia esityksiä siitä, mistä sopimusta uusittaessa tulisi neuvotella. Sen jälkeen laadittiin lista neuvotteluaiheista, ja tässä listassa kehitysmaiden ehdotukset jäivät vähälle huomiolle. Marraskuussa 2001 Qatarissa WTO:n ministerikokous päätti laajan kauppaneuvottelukierroksen aloittamisesta. Ministerikokouksen loppuasiakirjan mukaan maatalousneuvottelut on saatava päätökseen osana koko neuvottelukierroksen aikataulua vuoden 2004 loppuun mennessä.

Näkemykset neuvottelujen tavoitteista ja etenemisestä ovat ristiriitaisia. Osa niin kutsuttuun Cairnsryhmään kuuluvista suurista maatalousviejistä vaatii maatalouskaupan vapauttamista nopeasti. Niin sa-

notuista ei-kaupallisista kysymyksistä on tullut hyvin kiistanalainen aihepiiri maatalous sopimusneuvottelujen alettua. EU pyrkii suojaamaan omaa maatalouspolitiikkaansa ja perustelee maataloustukiaan maatalouden ”monivaikutteisuu del la”. Monivaikutteisuu del la tarkoittaa sitä, että varsinaisten maataloustuotteiden lisäksi maatalous tuottaa sellaisia yleishyödyllisiä asioita kuin ympäristönsuojelua, maaseutu- ja kulttuurimaisemia ja eläviä maaseutuyhdyskuntia.

Monivaikutteisuuskeskustelua voi pitää siinä mielessä myönteisenä merkinä, että siinä tunnustetaan kauppapolitiikan vaikutus muille elämänalueille. Kehitysmaat suhtautuvat kuitenkin epäluuloisesti EU:n puheeseen maatalouden monivaikutteisuudesta. Pahimmassa tapauksessa EU-maiden tukiin perustuvan ylijäämä tuotannon dumpsaus kehitysmaihin tuhoaa etelässä juuri niitä ei-kaupallisia intressejä, joita EU yrittää suojella omalla alueellaan.

Kehitysmaat eivät ole neuvotte luissa yksi yhtenäinen ryhmä, mutta useissa yhteyksissä eri kehitysmaat ovat tuoneet esille, että niillä on aiemman sopimuksen toimeenpano vielä kesken ja ne kokevat sen ongelmalliseksi juuri kehitysmaiden erityiskohtelun ja ruokaturvan kannalta. Eri tutkimukset osoittavat, että kansainvälinen kauppajärjestelmä toimiikin köyhimpien maiden kannalta erittäin huonosti. Esimerkiksi vuonna 2000 julkaistu FAO:n selvitys maatalous sopimuksen vaikutuksista 14 kehitysmaassa toi esille, että sopimuksen voimaantulon jälkeen elintarvikkeiden tuonti näihin maihin on kasvanut huomattavasti vientiä enemmän.

RUOANTUOTANNON ERITYISLUONNE

Maailman kauppajärjestö WTO:ssa maataloustuotteisiin pätee samanlainen kaupan vapauttamisen tavoit-

te kuin vaikkapa öljyyn, autoihin tai matkapuhelimiin. Peruselintarvikkeet eroavat kuitenkin kahdella tärkeällä tavalla muista hyödykkeistä: ne ovat ihmisille elinehto ja niiden tuotanto perustuu elävän luonnon biologisiin mekanismeihin, jotka eivät ole ihmisen hallittavissa. Useimmissa kehitysmaissa kansantalous perustuu maatalouteen ja se työllistää suurimman osan väestöä suoraan tai epäsuorasti. Maatalous on myös elämäntapa sekä etelässä että pohjoisessa. Yhteisön tapa hoitaa kasveja, eläimiä ja maata heijastaa sille ominaista kulttuuria, perinnettä ja uskomuksia. Kun yhteisöstä häviävät maanviljelijät, katoaa myös merkittävä osa henkistä kulttuuria ja perinnettä.

Näiden erityispiirteiden vuoksi maataloudelta ei tule vaatia kansainvälistä kilpailukykyä samalla tavoin kuin tavaratuotannolta. Muun muassa YK:n elintarvikehuippukouksessa Roomassa vuonna 1996 laaja kansalaisjärjestöjen foorumi esitti maatalous- ja kauppapolitiikan vaihtoehtoiseksi periaatteeksi ruokasuvereniteettiä. Ruokasuvereniteetti tarkoittaa niin valtioiden kuin paikallisyhteisöjenkin oikeutta määrätä itse ruokapolitiikastaan. Kun päätökset ruoantuotannosta tehdään mahdollisimman lähellä, maataloudessa voidaan ottaa huomioon paikalliset ja alueelliset erityispiirteet niin luonnonolosuhteiden, sosioekonomisen rakenteen, talouselämän kuin kulttuurinkin suhteen.

MAATALOUSTUKIEN ONGELMAT

EU:ssa ja Yhdysvalloissa maataloustuotanto perustuu paljon muita runsaampaan maatalouden tukipolitiikkaan. Kehitysmaissa tilanne on merkittävästi huonompi: maat eivät useinkaan voi maksaa maataloustukia rakennesopeutusohjelmien yhteydessä antamiensa sitoumusten tai valitun hallituspolitiikan vuoksi

tai varojen puutteessa. WTO:n maataloussopimus ei myöskään salli kehityksmaaille uusien tukien luomista, vaikka niillä olisikin siihen sekä varaa että tahtoa.

WTO:n keskeinen periaate on yleinen pyrkimys pois tukipolitiikasta. Maataloussopimuksessa kotimaiset tuet on ryhmitelty kolmeen "laatikkoon". Keltaisessa laatikossa ovat kaikki kotimaiselle tuotannolle maksettavat tuet, myös markkinahinnoille annettu tuki. Sininen laatikko sisältää suorat tulotuet, joita maksetaan viljelijöille muun muassa peltohehtaarien ja karjan pääluvun mukaan. Vihreä laatikko sisältää ympäristönsuojelu-, tutkimus-, neuvonta- ja markkinointitukia, kotimaista ruoka-apua ja varmuusvarastointia.

Keltaisen laatikon tuet katsotaan tuotantoa ja kauppaa vääristäviksi, koska ne vaikuttavat siihen, kuinka paljon maataloustuotteita tuotetaan. Näiden tukien vähentämisestä on jo sovittu. Kehitysmaat vaativat myös sinisen laatikon purkua, koska ne katsovat myös sen sisältämien tukien kannustavan teollisuusmaita liikatuotantoon ja sen polkumyyntiin kehitysmaihin. Etenkin EU haluaa pitää kiinni sinisen laatikon tuista.

Kehitysmaat ja monet kehitys yhteistyöjärjestöt katsovat, että maataloustukipolitiikan monimutkaisuus WTO:ssa palvelee EU:n ja Yhdysvaltain intressiä jatkaa huipputukien maksamista omalle tuotannolle, vaikka ne ovat olleet vaatimassa muita maita purkamaan omia tukijärjestelmiään. Kun keltaista tukilaatikkoa puretaan, teollisuusmaat muuttavat tukiaan siniseen ja vihreään laatikkoon sopiviksi. Niinpä monet kehitysmaat suhtautuvat epäluuloisesti myös vihreään laatikkoon, koska ne pitävät mahdollisena, että teollisuusmaat naamioivat lakkautettavia tukia ympäristötuiksi.

Kysymys kotimaisista tuista on vaikea, sillä maatalouden säilyminen sekä etelässä että pohjoisessa

Pienviljelijät ja teollistuva maatalous Meksikossa ja Suomessa

MEKSIKO LIITTYI Pohjois-Amerikan vapaakauppa-alueeseen Naftaan vuonna 1994 ja avasi maissimarkkinansa Yhdysvalloille. Amerikkalaisten tehoviljely tuottaa keskimäärin viisi kertaa meksikolaisia suuremman maissisadon. Meksikon maissin tuonti nousi lyhyessä ajassa 40 prosenttiin tämän maan peruselintarvikkeen kulutuksesta. Seurauksena oli 700-800 tuhannen maissinviljelijän vararikko ja maaseudun köyhtyminen.

SUOMESSA AKTIIVISTEN MAATILOJEN määrä putosi 1990-luvun aikana yli 40 prosentilla. Vuonna 2001 maatiloja oli noin 75 000, kun niitä vuonna 1990 oli vielä vajaat 130 000. Samanaikaisesti maatilojen keskikoko on kasvanut yli 10 hehtaaria. Nykyisin keskipeltopinta-ala on 28 hehtaaria, kun se vuonna 1990 oli 17 hehtaaria. Yli sadan hehtaarin tilojen määrä on MTK:n mukaan kymmenen vuoden aikana lähes kolminkertaistunut noin 1 700 suurtilaan.

on ehdottoman tärkeää niin ruokaturvan kuin työllisyyden, ympäristön ja kulttuuristen arvojenkin kannalta. Maataloustukia siis tarvitaan, mutta pohjoisen rikkaiden maiden ei tulisi voida suojata omaa tukipolitiikkaansa ja kieltää samalla etelän maita tukemasta omaa maatalouttaan. Pohjoisen kotimaiset tuet alentavat keino- tekoisesti vientituotteiden hintoja ja heikentävät siten kehitysmaiden tuottajien markkina-asemaa. Kansalaisjärjestöt ovatkin esittäneet, että tuet tulisi järjestää siten, että ne kohdistuisivat erityisesti pien- tuottajille ja ekologisesti kestäväan tuotantoon. Nykyisin EU:n maataloustuki ohjautuu jo entuudestaan tehokkaan maatalouden alueille ja viljelijöille, jotka sitä vähiten tarvitsevat. Arviolta 20 prosenttia tuottajista saa 80 prosenttia koko tuesta.

YLIJÄÄMIÄ JA HALPAVIENTIÄ

EU on maailman suurimpia maataloustuotteiden viejiä. Se maksaa tuotteilleen vientitukia, jolloin niis-

tä tulee usein halvempia kuin kohdemaan kotimaiset tuotteet. Yhdysvalloissa taas vientiä tuetaan valtion takaamin vientiluotoin. Kehitysmaiden näkökulmasta vientituet ja -takuut ovat teollisuusmaiden keino dumpata tuotteita ulkomaille jopa alle tuotantokustannusten. Tämä painaa tuotteiden hintoja alas kansallisilla markkinoilla ja heikentää kohdemaan viljelijöiden selviytymismahdollisuuksia. Näin keinotekoisesti halvoiksi tehdyt tuontituotteet pakottavat kehitysmaiden tuottajat luopumaan tuotannosta.

Ruokatuonnilla voi olla myös vakavia seurauksia kehitysmaiden kansantaloudelle. Kun viljelijöillä ei ole muita tulonlähteitä, työttömyys nousee, sosiaaliset ongelmat alkavat kasautua ja myös ruokaturva kärsii. Jos tärkein paikallinen tuotantolohko supistuu eikä tuotannon monipuolistamiseen ole varaa, ruoan tuonti kasvattaa maan kauppavajetta. Kun kehitysmaat eivät pysty tuottamaan kylliksi ruokaa, ne joutuvat lainaamaan rahaa ruokkiakseen väestöään maailmanmarkkinoilta ostetulla ruoalla, ja velkaantuminen pahenee. Kehitysmaista tulee näin myös poliittisesti ja

taloudellisesti riippuvaisempia niistä samoista maista, joiden ruokatuonnista ne ovat riippuvaisia.

Afrikan maiden yhteistyöjärjestö OAU ja monet kehitysmaiden viljelijäjärjestöt vaativat EU:ta poistamaan vientitukiaan. EU on ilmoittanut valmiutensa neuvotella vientitukien asteittaisesta poistamisesta, jos laajalla kauppaneuvottelukieroksella tarkastellaan myös esimerkiksi Yhdysvaltain käyttämiä vientituoitoja ja muita viennin edistämistoimia. Lisänäkökohta on se, että myös muut maataloustuet saattavat johtaa keinotekoisesti halvempien tuotteiden vientiin kehitysmaiden markkinoille. Dumpausvaikutuksen estämiseksi kotimaisten tukien hinnat tulisikin sisällyttää vientituotteiden hintoihin ja ylijäämätuotantoon johtavat tukimuodot olisi lopetettava.

Vientitukien poistaminen ja kotimaisten tukien alentaminen ja uudelleenjärjestely merkitsee tiettyjen teollisuusmaiden maataloustuotteiden hintojen nousua ja siten kasvavaa tuontilaskua niille kehitysmailla, jotka ovat ruoan nettotuojia. WTO:n perustamiskokouksen yhteydessä Marakeshissa 1995 päätettiin, että näitä maita autetaan ja niille annetaan apua maataloustuotannon lisäämiseksi. Päätöstä ei ole kuitenkaan pantu toimeen, vaikka viljan maailmanmarkkinahinnat enemmän kuin kaksinkertaistuivat vuosina 1995-96.

PÄÄSY MARKKINOILLE

WTO:n tavoitteena on lisätä markkinoille pääsyä, ja se on myös yksi maataloussopimuksen meneillään olevien uudelleenneuvottelujen tavoitteista. Maataloussopimukseen sisältyy oikeus päästä toisen maan markkinoille. Kehitysmaiden on sallittava tuontituotteille neljän prosentin ulkomainen osuus kotimaisesta kulutuksesta, jos ne ovat kehitysmaiden vastaavia halvem-

pia. Teollisuusmaiden markkinoille on päästävä vähintään viiden prosentin osuudella.

Usein markkinoille pääsyn lisäämistä pidetään kehitysmaiden kannalta yksiselitteisen myönteisenä asiana. Periaatehan on yksinkertainen: kun teollisuusmaat alentavat tullejaan, kehitysmaiden on helpompi myydä tuotteitaan rikkaiden maiden markkinoilla ja näin vahvistaa talouskasvuun. Ruokaturvan kannalta tarkasteltuna markkinoille pääsyn lisäämiseen liittyy kuitenkin useita ongelmia.

Ensinnäkin WTO:n mukaiset vastavuoroiset markkinoille pääsyn helpotukset ja tullinalennukset edistävät useissa tapauksissa enemmän teollisuusmaiden kuin kehitysmaiden vientiä. Etenkin köyhimmät kehitysmaat ovat useammin maataloustuotteiden tuojia kuin viejiä. Ne tuovat peruselintarvikkeita kuten vehnää, riisiä ja maitojauhetta. Kun kehitysmaat tuovat teollisuusmaista tukipolitiikan ja teollisen tuotannon vuoksi halvempia peruselintarvikkeita ja rehuja kilpailemaan koti-

maisten tuotteiden kanssa, sillä on suorat vaikutukset kotimaisiin ruokamarkkinoihin ja maataloustuotantoon.

Toiseksi kehitysmailla tyypillisten trooppisten vientituotteiden tulit ovat jo alhaisemmat kuin teollisuusmaiden omien tuotteiden. Todelliset tullinalennukset jäävät siten vähäisemmiksi kehitysmailla kuin teollisuusmailla. Esimerkiksi EU:n tuore Everything But Arms -sopimus (EBA) sallii vähiten kehittyneiden maiden kaikkien tuotteiden paitasi aseiden rajoittamattoman tuonnin EU:n sisämarkkinoille. Useimpien näiden maiden vientituotteiden tuonti on kuitenkin vapautettu jo aiemmin eri suosituimmuusjärjestelyjen alla. EBA-sopimus saattaa lisätä vientituotantoa köyhissä maissa, mutta se ei välttämättä kohenna köyhimpien viljelijöiden asemaa eikä heidän ruokaturvaansa.

Kolmas ongelma on se, että kehitysmaiden maataloustuotteet tuodaan teollisuusmaihin etupäässä jalostamattomina raaka-aineina. EU pyrkii suojaamaan elintarviketeol-

Nicaragua syrjii omavaraisviljelijöitä

NICARAGUASSA ON TEHTY viimeisen 30 vuoden ajan neljä maa-reformia, mutta maanomistus keskittyy edelleen vientilajikkeita viljeleville suurtilallisille.

Nicaraguan valtion maatalouspolitiikka on laiminlyönyt omavarais-tuotannon tukemisen. Maan 250 000 pien- ja keskisuurta viljelijää tuottavat noin 80 prosenttia maan maissi-, papu- ja riisidosta, mutta heidän osuutensa maataloudelle myönnettyistä lainoista on vain noin kolme prosenttia. Heille ei myöskään ole tarjolla koulutusta. Tämä on lisännyt paineita maiden myymiseen suurtilallisille.

Nicaraguan lainsäädäntö ei myöskään anna tukea alkuperäiskansojen harjoittamalle luonnonmukaiselle tuotantomallille, joka edistäisi metsien luontaisen monimuotoisuuden säilymistä, vaan tukee vientivetoisia suurtiloja. Erityisesti karjatalous, joka yhdessä kahvin kanssa tuottaa 25 prosenttia Nicaraguan vientituloista, tuhoaa trooppisia metsiä. Vientiin keskittyneet suurtilalliset käyttävät hyväkseen lainsäädännön aukkoja ja valtaavat maita alkuperäiskansoilta, joilla ei useinkaan ole maanomistuskirjoja maihinsa.

lisuuttaan kilpailulta ja kasvattamaan vientiään tuomalla kehitysmaista raaka-aineita, jalostamalla ne ja viemällä edelleen. Näin esimerkiksi kahvi tulee Eurooppaan viereinä papuina ja suurin osa trooppisista hedelmistä sellaisinaan. Jopa reilun kaupan kahvi tuodaan enimmäkseen raakakahvina, vaikka tuotajamailla olisikin valmiudet paahattaa ja pakata kahvi ja lisätä näin vientitulojaan. Eräs EU:n elintarviketeollisuuden suojaamisen keino on nostaa tullia sen mukaan, miten korkea jalostusaste tuotteilla on. Tätä kutsutaan tariffieskalaatioksi.

Neljäs vientipainotteisen maatalouspolitiikan heikkous kehitysmaissa liittyy maiden talouden rakenteeseen. Useissa maissa rahakasvit, yksilajiviljelmät, suurtilat ja ulkomainen omistus erottavat maatalouden vientisektorin erilleen muusta ruoantuotannosta. Maataloustuotteiden vienti saattaa lisätä maan ansaitsemia tuloja, mutta ne päätyvät harvoille suurtuottajille ja -maanomistajille, usein jopa ulkomaisille omistajille, eivätkä koko maataloussektorin kehittämiseen. Köyhimpien ruokaturva saattaa päin vastoin heikentyä entisestään, kun vientituotanto kilpailee suoraan maasta, vedestä ja työvoimasta kotimarkkina- tuotannon kanssa.

ELÄMÄN PATENTOINTI

WTO:n sopimusjärjestelmään kuuluu myös henkiseen omaisuuteen kohdistuvia oikeuksia koskeva TRIPS-sopimus (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights), jolla on merkittäviä vaikutuksia viljelijäyhteisöjen oikeuksille ja esimerkiksi alkuperäiskansoille. TRIPS-sopimus edellyttää, että jäsenmaiden on sallittava kaikenlaisten keksintöjen patentointi tekniikan alaan katsomatta. Tämä vaatimus johtuu osaltaan bioteknologian kehityksestä ja sen geeniteknisistä sovelluksista

ta maataloudessa. TRIPS-sopimus tekee vain häilyvän eron keksinnön (invention) ja löydöksen (discovery) välillä, minkä takia sitä voidaan tulkita niin, että maiden on sallittava myös kasvien, eläinten, kasvilajikkeiden, mikro-organismien ja näiden osien sekä niiden tuottamiseen tarvittavien luonnonprosessien patentointi.

Suurin osa luonnon geneettisestä monimuotoisuudesta sijaitsee etelässä. Ruokaturva on siellä pitkälti riippuvainen perinteisestä maataloudesta, kulttuurijärjestelmistä ja alkupe- räiskansojen ja viljelijäyhteisöjen tiedosta ja kyvystä käyttää eri lajikkeita ja lajeja. Kasvinsiementen säästäminen, vaihto ja myynti ovat olleet miljoonien omavaraisviljelijöiden oikeus ja käytäntö vuosituhansien ajan. Näitä yhteisöjen tuntemia lajikkeita on nyttemmin alettu tutkia, lajiku- vata ja patentoida. Geenitekniikan avulla eri lajeista voidaan yhtä ominaisuutta muokaten synnyttää uusia lajikkeita, joita patentoidaan vain kyseisen yhtiön käyttöön keksintönä. Uusien lajikkeiden patenteista 97 prosenttia on tällä hetkellä teollisuusmaiden hallussa.

Kasvilajikkeiden patentointi voi tehdä omavaraisesti eläneistä vilje-

lijöistä riippuvaisia ostetuista siemenistä. Yhtiöllä, joka omistaa tietyn kasvilajikkeen patentin, on oikeus vaatia viljelijää maksamaan korvauksia siemenen käytöstä. Samassa paketissa siementen kanssa joutuu usein ostamaan saman yhtiön tuottamat lannoitteet ja torjunta-aineet. Lainotus voi olla ainoa vaihtoehto rahoittaa hankinnat. Näin köyhistä viljelijöistä voi tulla maatalousbisneksestä ja usein myös pankeista riippuvaisia uustorppareita, jotka elävät jatkuvassa velassa eivätkä koskaan omista mitään tuotoksestaan. Samalla heidän ruokaturvansa heikkenee.

YHTEISÖJEN OIKEUDET UHATTUNA

TRIPS-neuvotteluissa EU ja Yhdysvallat haluaisivat etupäässä selvittää, miten sopimuksen sisältämien määräysten toimeenpano edistyy. Etelän hallitukset taas kamppailevat sopimuksen toimeenpanon kanssa ja haluaisivat vielä siirtymäajan kuluessa puuttua myös pykälien sisältöön. Sopimuksen 27. artiklan 3(b)-kohta määrittelee ne poikkeukset, joita maat voivat tehdä elämänmuotojen patentoitavuuteen sovitun siir-

Geenit suuryritysten haltuun

KEHITYSMAIDEN G77-RYHMÄÄ kansainvälisissä bioturvallisuusneuvotteluissa edustanut Etiopian ympäristöministeriön johtaja Tewolde Egziabher toteaa Sierra Magazinen haastattelussa:

”Ongelma ei ole niinkään geenitekniikka itsessään, vaan se tapa, jolla geenitekniikkaa on kehitetty. Alusta asti geenitekniikan kehitys on ollut lähes yksinomaan yksityisen sektorin hallinnassa. Suuryrityksillä on kuitenkin aivan muut motiivit geenimuunneltujen kasvien kehittelyyn kuin köyhien maiden auttaminen.”

Greenpeacele antamassaan lausunnossa Tewolde kuvaa:

”Yritykset haluavat myydä viljelijöille lajikkeita, jotka ovat vastustuskykyisiä tietyille niiden myymille torjunta-aineille, ja tehdä viljelijät näin riippuvaisiksi itsestään. Bioteollisuus pyrkii myös saamaan kehitysmaiden siemen- ja geenivarat haltuunsa. Strategia on tällainen: yritykset jakavat ilmaista siemenviljaa, kunnes viljelijät ovat käyttäneet omat varastonsa loppuun, ja alkavat sitten veloittaa siemenistä.”

Jasmiiniriisi

TIETO THAIMAALAISILLA JASMIINIRIISILLÄ Yhdysvalloissa tehtävistä geneettisistä kokeista aiheutti vuoden 2001 lopulla kohua Thaimaassa. Miljoonien thaiviljelijöiden elinkeino voi olla vaarassa, mikäli jasmiiniriisi patentoidaan Yhdysvalloissa.

Amerikkalainen kasvinjalostaja Chris Deren on kehittämässä jasmiiniriisin lajiketta, joka kasvaisi Yhdysvalloissa. Yhdistämällä perinteisen kasvinjalostuksen ja gammasäteilytyksen, hän aikoo saada aikaan vähemmän auringonvaloa vaativan, nopeammin kypsyvän ja lyhyempi-vartisen, koneellista puintia kestävä lajikkeen. Kokeissa on jo tuotettu kahdella eri jasmiinilajikkeella ristiinpollytettyä ituplasmaa, ja jos kenttäkokeet onnistuvat, kaupallinen viljely voi alkaa muutaman vuoden kuluttua.

Deren on selittänyt saaneensa siemenet laillisesti kansainvälisen riisitutkimuslaitos IRRIn siemenpankista Filippiineiltä. IRRIn on sitoutunut YK:n maatalous- ja elintarvikejärjestö FAO:n kanssa tekemässään sopimuksessa huolehtimaan siitä, ettei sen hallinnoimiin geenivaroihin esitetä yksinoikeusvaatimuksia. Sitten on paljastunut, että alunperin siemenet oli luovutettu Derenin kollegalle, joka työskentelee Arkansasissa julkisessa tutkimuslaitoksessa.

Kiistan kohteena oleva jasmiiniriisilajike Khao Dok Mali 105 on suojeltu vuonna 1999 hyväksytyin Thaimaan kasvilajikkeiden suojelulain nojalla, joten sitä ei saa viedä maasta ilman maatalousministeriön lupaa. Laki on kuitenkin tämän kiistan osalta myöhässä eikä lajiketta ole patentoitu Thaimaassa.

”Jos Deren tai joku muu patentoi jasmiiniriisin Yhdysvalloissa, kaikki thaimaalaiset jasmiiniriisituotemerkit joudutaan vetämään markkinoilta patentinomistajan nostaman oikeusjutun pelossa”, kertoo Sukothai Thammatirat -yliopiston apulaisprofessori Chakrit Kuanpote Bangkok Post -lehden haastattelussa.

”Se olisi piratismia ja kaksinaismoralismia. Yhdysvallat valittaa Thaimaassa myytävistä laittomista äänitteistä ja tietokoneohjelmista ja samalla ryövää maamme viljelijöiden tiedon, perinteen ja elinkeinon”, sanoo BioThai -järjestön Witoon Lianchamroen samaisessa artikkelissa.

Thaimaan hallitus on ryhtynyt toimenpiteisiin estääkseen jasmiiniriisistä geeniteknisesti kehitettyjen uusien lajikkeiden patentoinnin Yhdysvalloissa. Thaimaan kauppaministeriö harkitsee myös Yhdysvaltojen maatalousministeriön haastamista oikeuteen Derenin tutkimusten rahoittamisesta. Thaimaa valmisteleekin rekisteröimistä tavaramerkiksi Yhdysvalloissa. Thaimaa saa vuosittain 1,2 miljoonan tonnin jasmiiniriisiviennistä noin 4 miljardin markan tulot, joista lähes 30 prosenttia Yhdysvalloista.

Kehitysmailla puuttuu teknologiaa ja tietämystä, jota tarvittaisiin luonnonrikkauksien kaupalliseen hyödyntämiseen. Vaikka teollisuusmaat ovat biodiversiteettisopimuksessa sitoutuneet kunnioittamaan kansojen oikeuksia luonnonvaroihinsa, teollisuusmaat rikkovat tätä periaatetta vastaan hankkimalla yksinoikeuksia kehitysmaista hankitulle materiaalille perustuviin ”tuotteisiin”. Thaiviljelijöiden oikeuksia sukupolvien aikana kehitettyyn tietotaitoonsa ei pitäisi vähentää se, etteivät he ole patentoineet työnsä tuloksia Yhdysvaltain patenttilainsäädännön edellyttämällä tavalla.

tymäkauden ajan. Se mahdollistaa kasvien ja eläinten jättämisen patentoinnin ulkopuolelle, mutta ei salli poikkeuksia mikro-organismien ja biologisten prosessien osalta. Lisäksi se edellyttää jäsenmailta uusin kasvilajikkeiden suojaamista joko patenttijärjestelmän puitteissa tai muun ns. *sui generis* -järjestelmän kuten kasvinjalostajanoikeuden avulla. Monissa kehitysmaissa ei tällaista kasvilajikkeita koskevaa suojajärjestelmää ole.

WTO:n Seattlen ministerikokouksen 1999 edellä joukko Afrikan valtioita vaati Kenian johdolla kyseisen sopimuskohtaan tarkistusta. Afrikan maiden kanta on, että kasvien, eläinten ja kasvilajikkeiden, niiden osien sekä kaikkien muidenkin eliöiden patentointi on estettävä samoin kuin kasveja, eläimiä ja muita eliöitä tuottavien luonnonprosessien patentointi. Maat arvos-televat nykyistä sopimusta siitä, että se käytännössä mahdollistaa elämän kaikkien muotojen patentoinnin. Ne vaativat 27.3(b) -artiklan muuttamista pysyväksi osaksi sopimusta ja sen laajentamista niin, että maat voisivat sen nojalla estää elämän muotojen patentoinnin ja suojella yhteisöjen oikeudet.

Osa ongelmavyöhyteä on TRIPS-sopimuksen epäselvä suhde kansainväliseen luonnon monimuotoisuutta koskevaan CBD-sopimukseen (Convention on Biological Diversity). CBD tunnustaa valtioiden oikeudet alueidensa luonnon- ja geenivaroihin ja vaatii yhteisöjen oikeuksien suojelua sekä luonnonvarojen ja paikallistiedon kaupalliseen hyödyntämisestä saatavan hyödyn oikeudenmukaista jakamista. Vaikka CBD:n mukaan henkisen pääoman oikeudet eivät saa olla ristiriidassa sopimuksen kanssa, ei TRIPS-sopimus tunnusta yhteisöjen oikeuksia. Kansalaisjärjestöjen keskeinen vaatimus onkin CBD:n aseman vahvistaminen suhteessa TRIPSiin.

LÄHTEITÄ

Bangkok Post 24.10.2001.

Civil Society for Poverty Reduction (2001). Poverty Reduction Paper for Zambia, A Civil Society Perspective.

Einarsson, Peter (2000). Agricultural trade policy as if food security and ecological sustainability mattered. Review and analysis of alternative proposals for the renegotiation of the WTO Agreement on Agriculture. Forum Syd, Globala studier 5.

FAO (1996). Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action.

FAO (2000). Agriculture, Trade and Food Security Issues and Options in the WTO Negotiations from the Perspective of Developing Countries. Vol II. Country Case Studies.

FAO (2001). The State of the Food Insecurity in the World 2001.

Fakih, Mansour (2001). The discourse of food security and the threat to farmers' livelihood. Esitelmä Kepan seminaarissa Viekö kauppa nälän? Helsinki 14.9.2001.

Gardner, Gary – Halweil, Brian (2000). Underfed and Overfed. The Global Epidemic of Malnutrition. Worldwatch Institute, Worldwatch Paper 150.

Greenpeace (2001). Recipes Against Hunger.

Kwa, Aileen – Bello, Walden (1998). Guide to the Agreement on Agriculture. Technicalities and Trade Tricks Explained. Focus on the Global South.

Laaksonen, Kalle (2001). Role of LDCs in international agricultural and food trade and the WTO negotiations. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja 178.

Lappé, Frances Moore – Collins, Joseph – Rosset, Peter – Esparza, Luis (2000). 12 myyttiä maailman nälästä. Like.

Maaseudun tulevaisuus 25.4.2001.

Madeley, John (2000). Hungry for Trade. How the Poor Pay for Free Trade. Zed Books.

Madeley, John (2000). Trade and hunger – an overview of case studies on the impact of trade liberalisation on food security. Forum Syd, Globala studier 4.

Sierra Magazine, July/August 2001.

Sisäasiainministeriö (2000). Lähiruoan mahdollisuudet. Lähiruokatyöryhmän loppuraportti. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 6/2000.

Tansey, Geoff (1999). Trade, Intellectual Property, Food and Biodiversity. A Discussion Paper. Quaker Peace & Service.

Wallius, Johanna (2001). Oikeus geenivaroihin. Kauppakaari, Lakimiesliiton Kustannus.

WWW-LÄHTEITÄ

Food and Agriculture Organisation of the United Nations (FAO). www.fao.org

Food First Information & Action Network International (FIAN). www.fian.org

Food First Institute for Food and Development Policy. www.foodfirst.org

Genetic Resources Action International (GRAIN). www.grain.org

Institute for Agriculture and Trade Policy (IATP). www.iatp.org

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto (MTK). www.mtk.fi